

Ett omedvetet stresstest av IUI:s forskningsoberoende – IUI 1989–1996

Per Lundborg

Särtryck ur Magnus Henrekson (red.),
IFN 1939–2019 – 80 år av ekonomisk forskning

 INSTITUTET FÖR
NÄRINGSLIVSFORSKNING

ETT OMEDVETET STRESSTEST AV IUI:S FORSKNINGSOBEROENDE – IUI 1989–1996

PER LUNDBORG

Jag disputerade vid Göteborgs universitet i januari 1982. Fakultetsopponent var professor Irma Adelman, Berkeleyuniversitet i Kalifornien, och efter disputationen blev jag inbjuden av henne att forska ett år på Berkeley. En fin upplevelse som dock inte kom att bli så produktiv som jag hoppats. Min inriktning i doktorsavhandlingen var mot internationell handel med jordbruksvaror och avhandlingen belönades med Lindahlpriset.¹ Som grund för avhandlingen låg en simuleringsmodell som jag hade utvecklat redan i slutet av 1970-talet. Jag hade dock med tiden blivit mer och mer tveksam till att inom forskningen utveckla större simuleringsmodeller; jag ansåg att detta arbete borde övertas av utredningsinstitut och myndigheter, vilket så småningom också blev fallet.

Vid hemkomsten från Berkeley 1983 till Nationalekonomiska institutionen vid Göteborgs universitet hade jag en forskarassistenttjänst som väntade. Harald Dickson, som inledningsvis varit min avhandlingshandledare, hade fått mig att skriva en monografiavhandling, vilket gjorde att jag saknade avhandlingssuppsatser att jobba vidare på. Jag hade dock publicerat en bok baserad på simuleringsmodellen. En tung undervisningsbörda fyllde i stort sett hela min tid under några år och trots många fina kollegor började jag så småningom både att längta bort från Göteborg och till att få mer tid för forskning. Som en skänk från ovan fick jag 1985 ett telefonsamtal från Villy Bergström med ett erbjudande om en forskartjänst på Fackföreningsrörelsens institut för ekonomisk forskning (FIEF) från dess start 1986. En flytt till Stockholm för en renodlad forskningstjänst kändes helt rätt, såväl karriärmässigt som personligt.

---

¹ Lindahlpriset är namngivet efter Erik Lindahl, professor i nationalekonomi med statistik vid Handelshögskolan i Göteborg 1932, sedan i nationalekonomi och finansrätt i Lund 1939 och slutligen i nationalekonomi med finansrätt i Uppsala 1942–58. Priset utdelades ungefärligen vartannat år till den som under de senaste två åren skrivit den bästa avhandlingen i nationalekonomi.

Vistelsen vid FIEF blev en både intressant och givande erfarenhet. Inte minst tack vare samarbete med Bertil Holmlund kunde jag bygga upp en kompetens inom arbetsmarknadsekonomi, vilket var FIEF:s huvudsakliga forskningsinriktning (Holmlund och Lundborg 1989, 1990, 1999). Med min bakgrund i internationell ekonomi, och då arbetsmarknadsekonomi kom att bli min huvudsakliga inriktning på FIEF, blev det naturligt att rikta in min forskning mot internationell migration (Lundborg 1990, 1991a, 1991b). Detta har förblivit mitt huvudsakliga forskningsområde.

FIEF var dock en liten forskningsmiljö och uppnådde aldrig en nödvändig kritisk massa. Det rådde även stort missnöje med lönenivåerna. Flera lämnade institutet inom loppet av några år: Lars Lundberg gick till IUI, Bertil Holmlund blev professor i Uppsala, liksom Jonas Agell ett par år senare. År 1989 fick jag ett erbjudande av Gunnar Eliasson att flytta över till IUI, vilket jag tackade ja till.

Det var naturligtvis intressant att flytta till ett institut finansierat av den andra av arbetsmarknadens parter. FIEF:s huvudmän i LO:s ledning hade alla haft en mycket respektfull inställning till forskning och välunderbyggda forskningsresultat ansåg man sig inte kunna gå emot. Även om denna insikt och positiva attityd inte var allmänt förankrad längre ner i hierarkin så kändes FIEF som en trygg arbetsplats med full forskningsfrihet inom de breda ramar som LO var villigt att finansiera. Skulle IUI visa sig vara en lika sann försvarare av forskningens frihet? IUI kom under min tid där att utsättas för ett omedvetet och oplanerat ”stresstest” angående forskningens frihet och IUI:s takhöjd i samhällsdebatten vilket jag återkommer till.

FORSKNINGEN VID IUI

Jag hade under min tid vid FIEF utvecklat ett fint samarbete med Jonas Agell. Med de företagskontakter som IUI besatt var det naturligt att föreslå Jonas att vi skulle genomföra en enkätundersökning om hur företagen såg på lönebildningen, LAS-regler m.m. Sådana enkätundersökningar var på den tiden mycket ovanliga bland nationalekonomer. Vårt syfte var att ställa de nya lönebildningsmodellerna som hade slagit igenom i forskningen under 1980-talet mot varandra och undersöka lönesättarnas inställning till de centrala mekanismerna i teorierna. Det gällde t.ex. lönesättarnas inställning till teorier för rättvisa löner, fackföreningars lönesättning, insider–outsider-mekanismer m.m. Många av de lönebildningsmodeller som var av stort forskningsintresse var svåra att testa empiriskt med traditionella ekonometriska ansatser. Vi såg det därför som fruktbart att utvärdera dessa genom väl genomtänkta frågor direkt till lönesättare ute i företagen. Vi fann t.ex. att företag ofta ville hålla lönenivån hög, trots att det ledde till höga lönekostnader, eftersom det hade positiva effekter, såsom ett bättre urval av arbetslö-

kande till företaget. Vårt samarbete resulterade i fyra forskningsartiklar (Agell och Lundborg 1992, 1995a, 1995b, 2003). Den andra artikeln är enligt *Social Sciences Citation Index* såväl Jonas som mitt mest citerade arbete. Det kändes naturligtvis väldigt positivt att kunna utnyttja IUI:s företagskontakter på detta sätt.

År 1988, medan jag fortfarande var kvar på FIEF, hade Daniel Hamermesh bjudit in mig att undervisa en sommar vid Michigan State University. Där lärde jag känna Paul Segerstrom, som senare kom till Sverige och fick en professur vid Handelshögskolan i Stockholm. Med Paul Segerstroms intresse för den nya tillväxtteorin och mitt intresse för internationell migration var det naturligt att föreslå att vi skulle analysera konsekvenserna av internationell migration för invandrings- och utvandringsländernas tillväxt. Denna forskning, som i huvudsak kom att genomföras på IUI, resulterade i två publikationer (Lundborg och Segerstrom 2000, 2002) som under senare år fått stor uppmärksamhet i takt med att den internationella nationalekonomiska forskningen kommit att alltmer intressera sig för välfärdseffekterna av den internationella migrationen i världen. I den statistiska allmän-jämviktsmodell som dominerade forskningen (Berry och Soligo 1969) gynnas den representativa agenten av invandring, men vi visade att i vår dynamiska allmän-jämviktsmodell kommer denne att förlora, och detta trots att tillväxttakten påverkas positivt. Vinnare blir i stället invandrarna själva och de anställda som finns kvar i utvandringslandet.

En tredje person som är värd att nämna i detta sammanhang är Per Skedinger. Vi samarbetade i synnerhet inom två projekt i bostadsekonomi. Samarbetet utmynnade i ett par publikationer (Lundborg och Skedinger 1998, 1999). Vi använde oss av sökteori. Den har inte bara sin tillämpning inom arbetsmarknadsekonomi utan passar även utmärkt för att analysera bostadsmarknaden, då ju denna också karaktäriseras av kunder som först efter en tids sökande kommer till avslut.

På IUI kom jag in i en forskningsmiljö som var betydligt större än FIEF:s. De anställda var fler och forskningsagendan var bredare, vilket jag uppskattade. Jag uppskattade också de många och högt kvalificerade utländska gästforskare som återkommande besökte institutet: Jim Albrecht, Ken Burdett, Ernie Berndt, bara för att nämna några av de mest namnkunniga. På IUI hade jag också nöjet att lära känna Sten Nyberg och Jonas Häckner, men det dröjde inte länge förrän de kunde gå vidare till professurer vid Stockholms universitet. Nämnas bör också Erik Mellander, vars ekonometrikunskaper lyfte kvaliteten på många kollegors arbeten. Den generositet med vilken han delade med sig av sina kunskaper gynnade kanske hans kollegors publikationer mer än hans egna. Betydelsen av en så skicklig dataassistent som Jörgen Nilson förtjänar också att framhåvas.

ETT ”STRESSTEST” AV IUI:S OBEROENDE

Under min tid på IUI i början av 1990-talet gick diskussionen om ett svenskt EU-medlemskap på högvarv. En folkomröstning skulle hållas och regeringen hade tillsatt en konsekvensutredning om ett svenskt EU-medlemskap. Den presenterade sitt betänkande 1994 (SOU 1994:6). Det var med stort intresse många ekonomer läste utredningen, framför allt då den tog upp ett stort antal ekonomiska frågor som ett EU-medlemskap med nödvändighet förde med sig. Många var också spända på att se om en utredning där politiker hade stort inflytande skulle lyckas hålla en opartisk och saklig linje. Det stod dock klart vid en genomläsning att utredningen led av flera brister, bl.a. överdrivna uppskattningar av investeringsvinster och handelseffekter. Jag beslöt mig för att recensera utredningen i *Ekonomisk Debatt*. Redaktörerna tyckte dock att den borde skrivas som en hel artikel, vilket skulle ge möjlighet till ett replikskifte och därmed i sann mening generera ”ekonomisk debatt” (Lundborg 1994a, 1994b).

Medan bilagorna med få undantag var skrivna av forskare var huvudtexten i huvudsak skriven av politiker och tjänstemän. Vid en närmare granskning visade det sig vara en betydande diskrepans mellan slutsatserna i huvudbetänkandet och underlagen i expertbilagorna. Det stod klart att utredningen inte hade lyckats förhålla sig saklig och oberoende. Istället hade resultatet blivit ett misslyckat försök att få vetenskapligt stöd för ett svenskt EU-medlemskap. Själv var jag för ett medlemskap, men jag ansåg det viktigt att få till stånd en mer nyanserad bild av välfärdseffekterna av ett svenskt EU-inträde, i synnerhet som vi stod inför en folkomröstning.

Näringslivet var positivt till medlemskap och uppskattade sannolikt inte att EU-konsekvensutredningen blev så kritiserad av en forskare verksam vid IUI. Min artikel blev därför ett ofrivilligt ”stresstest” av IUI:s oberoende som forskningsinstitut. På ett forskningsinstitut som inte är oberoende av sin huvudman hade detta kunnat leda till besvärande kritik. Jag framförde aldrig något argument som skulle innebära negativa effekter av medlemskapet, men att en IUI-forskare misstänkliggjorde en utredning som annars hade kunnat ge stöd för ja-sidan i den folkomröstning om EU-medlemskapet som genomfördes samma år var knappast något som man inom näringslivet såg positivt på. Jag hörde dock aldrig någon som helst kritik, vilket får anses ge högsta betyg till IUI för forskningens oberoende. Senare kom även Harry Flam, Nils Gottfries och Henrik Horn att stödja min kritik och bidra med ytterligare kritik av utredningen (Flam, Gottfries och Horn 1994) liksom Johan Torstensson (Torstensson 1994).

Avsikten med min granskning var inte att skapa rubriker men sällan har något jag skrivit fått så stor medial uppmärksamhet. Föregångaren till det samhällsgranskande SVT-programmet *Uppdrag granskning* (som av något besynnerligt skäl het-

te *Striptease*) gjorde ett stort nummer av min kritik och av att jag var anställd i en näringslivsfinansierad organisation. Ett utdrag från programmet sändes också i *Aktuellt*. Min förhoppning är att det faktum att jag som IUI-anställd kunde framföra kritik av en EU-förespråkande utredning genom den mediala uppmärksamheten bidrog till att stärka IUI:s anseende som ett oberoende forskningsinstitut med högt i tak och där slutsatser ska vara baserade på vetenskapliga resultat.

Ulf Jakobsson, som då var chefekonom på Industriförbundet, hade trätt fram som ett ansikte utåt för utredningen när den presenterades i media. Han hade också skrivit en av bilagorna. Samtidigt var IUI vid denna tidpunkt chefslöst. Ett lite pikant förhållande i samband med utredningen var att kort efter att min granskning hade publicerats i *Ekonomisk Debatt* blev Ulf Jakobsson utnämnd till ny IUI-chef. Det var naturligtvis lite olyckligt, inte att Ulf blev chef utan att han hamnade i ett läge där han var ansiktet utåt för en utredning som en av hans anställda framfört allvarlig kritik emot. En chef måste ju utåt försvara sina egna forskares oberoende ställning samtidigt som han själv var delansvarig för den utredning som kritiserades, en föga avundsvärd situation att hamna i. Även om jag hade varit i position att kunna dra tillbaka artikeln hade naturligtvis detta inte varit intellektuellt hederligt; kritiken kvarstod ju oavsett chefsutnämningar. Det var dock fallet att Ulf Jakobsson hade författat en bilaga som inte på något sätt var kritiserad. Tvärtom, jag ansåg att hans bilaga var utredningens bästa bilaga. Ulf Jakobsson hanterade situationen på ett allt igenom professionellt sätt.

Ett eftermäle av kritiken var att frågan om politikernas inflytande i utredningar om samhällsfrågor kom att diskuteras. Även om det fanns anledning att kritisera delar av expertbilagorna, var det omöjligt att betrakta utredningens partiskhet som annat än ett resultat av politikernas och icke-oberoende tjänstemäns inflytande över utredningen. Ett syfte med min kritik av utredningen, och kanske i än högre grad med Johan Torstenssons genomgång (Torstensson 1994), var att belysa effekterna av politikernas och tjänstemäns inflytande över utredningar och att argumentera för att offentliga utredningar av den typ som EU-konsekvensutredningen representerade borde hanteras av experter. Den senare genomförda och mycket gedigna EMU-utredningen (SOU 1996:158) var genomgående en expertutredning, vilket EU-konsekvensutredningen också borde ha varit. Detta inte bara för att egna politiska intressen ska förhindras att styra analysen utan också för att expertbilagornas slutsatser inte ska feltolkas, medvetet eller omedvetet.

ÅTER TILL FIEF 1996

1996 lämnade jag IUI efter att ha fått ett erbjudande från FIEF:s nyutträdde chef Susanne Ackum. Det var ett svårt beslut och krävde en lång betänketid. Efter att IUI fått en ny chef kändes institutet som en tryggare arbetsplats än det var tidi-

gare. FIEF kändes däremot som ett mer osäkert kort när det gällde den långsiktiga finansieringen. Dessa farhågor kom senare att besannas. Men FIEF:s uttalade satsning på arbetsmarknadsforskning, vilken inte längre hade samma ställning på IUI, var ett skäl att gå tillbaka till FIEF. Jag hade då haft sju fina år på IUI.

Efter att FIEF lades ner 2006 fick jag en forskartjänst på Institutet för social forskning (SOFI) vid Stockholms universitet. På universitetet kunde jag 2010 gå vidare till en professur i internationell migration och etniska relationer.

SLUTORD

Det är intressant att notera att svensk ekonomisk forskning under ett par decennier – från 1985 till 2006 – hade förmånen att ha två kvalificerade forskningsinstitut, varav det ena finansierades av fackföreningsrörelsen och det andra av näringslivet, och att min erfarenhet av båda instituten är att full akademisk frihet rådde. Med all rätt kan och ska dock huvudmännen definiera de områden inom vilka man vill finansiera forskningen. En situation med två oberoende forskningsinstitut gynnade forskningen och debattklimatet och bidrog till en god arbetsmarknad för forskare i nationalekonomi. I synnerhet kunde man erbjuda nydisputerade forskare en möjlighet att inleda en forskarkarriär. IUI:s långvariga betydelse för svensk nationalekonomi kan knappast överskattas.

REFERENSER

- Agell, Jonas och Per Lundborg (1992), "Fair Wages, Involuntary Unemployment, and Tax Policies in the Simple General Equilibrium Model". *Journal of Public Economics*, vol. 47, nr 3, 299–320.
- Agell, Jonas och Per Lundborg (1995a), "Theories of Pay and Unemployment: Survey Evidence from Swedish Manufacturing Firms". *Scandinavian Journal of Economics*, vol. 97, nr 2, 295–307.
- Agell, Jonas och Per Lundborg (1995b), "Fair Wages in the Open Economy". *Economica*, vol. 62, nr 247, 335–351.
- Agell, Jonas och Per Lundborg (2003), "Survey Evidence on Wage Rigidity: Sweden in the 1990s". *Scandinavian Journal of Economics*, vol. 105, nr 1, 15–29.
- Berry, Albert och Ronald Soligo (1969), "Some Welfare Aspects of International Migration". *Journal of Political Economy*, vol. 77, nr 5, 778–794.
- Flam, Harry, Nils Gottfries och Henrik Horn (1994), "Grundlösa siffror i EU-konsekvensutredningen". *Ekonomisk Debatt*, årg. 22, nr 6, 647–650.
- Holmlund, Bertil och Per Lundborg (1989), "Unemployment Insurance Schemes for Reducing the Natural Rate of Unemployment". *Journal of Public Economics*, vol. 38, nr 1, 1–15.

- Holmlund, Bertil och Per Lundborg (1990), "Incidence Analysis of Financing Unemployment Benefits in a Partially Unionized Economy". *Economica*, vol. 57, nr 227, 371–382.
- Holmlund, Bertil och Per Lundborg (1999), "Wage Bargaining, Union Membership, and the Organization of Unemployment Insurance". *Labour Economics*, vol. 6, nr 3, 397–415.
- Lundborg, Per (1990), "Rural-Urban Migration and the Transition from Traditional to Modern Agriculture". *Journal of Development Economics*, vol. 33, nr 2, 287–307.
- Lundborg, Per (1991a), "Determinants of Migration in the Nordic Labor Market". *Scandinavian Journal of Economics*, vol. 93, nr 3, 363–375.
- Lundborg, Per (1991b), "An Interpretation of the Effects of Age on Migration: Nordic Migrants' Choice of Settlement in Sweden". *Southern Economic Journal*, vol. 58, nr 2, 392–405.
- Lundborg, Per (1994a), "Tro och vetande i EU-konsekvensutredningen". *Ekonomisk Debatt*, årg. 22, nr 3, 253–260.
- Lundborg, Per (1994b), "Kritiken mot EU-konsekvensutredningen står fast". *Ekonomisk Debatt*, årg. 22, nr 6, 636–641.
- Lundborg, Per och Paul Segerstrom, (2000) "International Migration and Growth in Developed Countries: A Theoretical Analysis". *Economica*, vol. 67, nr 268, 579–604.
- Lundborg, Per och Paul Segerstrom (2002), "The Growth and Welfare Effects of International Mass Migration". *Journal of International Economics*, vol. 56, nr 1, 177–204.
- Lundborg, Per och Per Skedinger (1998), "Capital Gains Taxation and Residential Mobility in Sweden". *Journal of Public Economics*, vol. 67, nr 3, 399–419.
- Lundborg, Per och Per Skedinger (1999), "Transaction Taxes in a Search Model of the Housing Market". *Journal of Urban Economics*, vol. 45, nr 2, 385–399.
- SOU 1994:6, *Sverige och Europa: en samhällsekonomisk konsekvensanalys*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 1996:158, *Sverige och EMU: betänkande av EMU-utredningen*. Stockholm: Fritzes.
- Torstensson, Johan (1994), "Konsekvensutredningen duger inte!". *Ekonomisk Debatt*, årg. 22, nr 6, 642–646.

FÖRFATTARPRESANTATION

Per Lundborg, född 1950, disputerade 1982 i nationalekonomi vid Göteborgs universitet på en avhandling om internationell handel med jordbruksvaror. Under sin forskarkarriär var han anställd vid såväl IUI som Fackföreningsrörelsens institut för ekonomisk forskning, FIEF. Efter avhandlingen kom hans forskning att röra sig mot arbetsmarknadsekonomi med huvudsaklig inriktning mot internationell migration där han studerade såväl teoretiska som empiriska effekter av invandring. Andra forskningsområden som han ägnat sig åt är lönebildning och analyser av arbetslöshetsersättning. Per Lundborg var gästforskare vid Berkeleyuniversitetet och gästlärare vid Michigan State University. År 2006 anställdes han av Stockholms universitet där han 2010 tillträdde en tjänst som professor i internationell migration och etniska relationer vid Institutet för social forskning. Han är numera professor emeritus i samma ämne.